

Н.В. Грищенко

кандидат юридичних наук
експерт сектору з техніко-криміналістичного
забезпечення роботи Волноваського райвідділу
НДЕКЦ при ГУ МВС України в Донецькій області

ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ЗАХИСНИКА В РЕАЛІЯХ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

У статті досліджено проблемні питання взаємодії слідчого й захисника у кримінально-процесуальній діяльності застосування нового КПК України. Узагальнено окремі недоліки й обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення правового й організаційно-тактичного регулювання зазначеної діяльності.

Ключові слова: слідчий, захисник, підозрюваний, обвинувачений, допит, тактика взаємодії, методика захисту, тактика протидії.

I. Вступ

Минув рік з часу набрання чинності нового Кримінального процесуального кодексу України. Закон прийнято, він почав діяти, тому, певно, настав час підвести відповідні підсумки, обмінятися першими враженнями його застосування в нових правових реаліях.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати деякі проблемні моменти взаємодії слідчого й захисника у змінених реаліях кримінально-процесуальної діяльності за новим КПК України, узагальнити окремі недоліки зазначеної діяльності, у першу чергу, під час провадження допитів і обґрунтувати пропозиції щодо їх усунення.

III. Результати

Відомо, що розширення процесуальних прав окремих учасників кримінального процесу здійснюється за рахунок збільшення правових обов'язків інших суб'єктів судочинства.

Необхідність належного забезпечення прав та законних інтересів осіб, відносно яких ведеться кримінальне провадження, призвело до того, що слідчим доводиться "миритися" з участю захисника на самих ранніх етапах розслідування.

Виконуючи свій професійний обов'язок, захисник має право бачитися наодинці з підозрюваним та обвинуваченим без обмеження кількості побачень та їх тривалості, надавати докази, брати участь у слідчих діях, що провадяться з участю підзахисного, а також використовувати інші процесуальні засоби захисту, що передбачені ст. 46 КПК.

У свою чергу, слідчий зобов'язаний не тільки роз'яснити підозрюваному й обвинуваченому їх процесуальні права, насамперед, право на допомогу захисника, але також забезпечити можливість їх здійснення, а також забезпечення прав самого захисника.

Аналіз слідчої практики, що склалася, дає змогу зробити висновок, що визначальною особливістю захисника є односторонність займаної ним позиції і пошук істини у справі, як такої, чи прагнення до абстрактної справедливості не є його завданням. Він виконує конкретне завдання, визначене законом, – надавати всебічну юридичну допомогу підзахисному (підозрюваному, обвинуваченому). Це завдання чітко й недвозначно викладене у ст. 47 КПК України: "Захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, що спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого".

Але зазначені вимоги ст. 47 КПК України дещо різняться, а подекуди суперечать відповідним положенням Присяги адвоката. Так, претендент, вступаючи на посаду адвоката, згідно із Законом України "Про адвокатуру", обіцяє "бути завжди справедливим". Така обіцянка апріорі суперечить принципам адвокатської діяльності. Об'єктивна справедливість тріумфує тоді, коли злочин розкрито, а злочинця покарано. Мета ж адвоката, використовуючи недоліки й помилки слідства, домогтися послаблення, а то й розвалу обвинувачення, навіть свідомо для нього винного у вчиненні злочину підзахисного, що за загальноморальними поняттями не може вважатися справедливим [1, с. 171–172].

Участь захисника з моменту ознайомлення підозрюваного з протоколом затримання чи з постановою про арешт або з моменту пред'явлення обвинувачення викликає певні труднощі в діяльності органів розслідування. Так, дуже часто при проведенні допитів підозрюваних та обвинувачених захисники втручаються у відповіді своїх підзахисних, намагаючись відпо-

вісти за них, після запитання заявляють клопотання про надання перерви у слідчій дії для побудування спільної з підзахисним позиції, просто залишають слідчу дію, якщо вважають це вигідним. У результаті, як справедливо вважають деякі автори, при навмисних діях захисника, спрямованих на протидію розслідуванню, але таких, що не суперечать чинному законодавству, слідчий не може не виконати вимогу закону й у будь-якому випадку суттєво порушити право обвинуваченого на захист [2, с. 37].

Участь захисника на стадії досудового розслідування передбачає налаштування взаємодії зі слідчим з тактики захисту. Узагальнюючи, припустимо вести мову про три основні моделі поведінки захисника.

Так, при захисній тактиці він приймає всю версію слідства в цілому, без будь-яких змін або доповнень і поправок, спостерігаючи за діяльністю слідчого, фіксуючи його помилки з метою використання слабких місць досудового розслідування для реалізації лінії захисту на стадії судового розгляду справи.

Нейтральну тактику захисту можна визначити як взаємодію адвоката зі слідчим у формі співпраці, при якій можливі взаємні компроміси за принципом: у слідчого своя робота, в адвоката – своя. У такому варіанті конфлікти й відкрите протиборство відсутні, а реалізація позиції захисту також переноситься на етап судового слідства.

Атакуюча тактика захисту передбачає нав'язування слідчому конфліктної ситуації з перехопленням ініціативи, нав'язуванням складних за проведенням слідчих дій з метою захисту, формування системи збалансованих пропозицій, спрямованих на руйнування обвинувальної позиції слідчого.

Систематуючи різноманітні напрями методики захисту, узагальнюючи висловлені в юридичній літературі думки [3, с. 185–189], зазначимо, що безпосередній характер роботи захисника у кримінальній справі зводиться до таких заходів: 1) особиста участь у провадженні слідчих дій; 2) заяви клопотань на різних етапах слідства; 3) оскарження дій і рішень слідчого та прокурора.

Беручи участь у процесі доказування у кримінальному провадженні, захисник, за законом, не має можливості самостійно збирати докази. Тому велике значення для вирішення завдань, що стоять перед ним, має його право брати участь у допиті обвинуваченого (підозрюваного), а також при провадженні інших слідчих дій. Його реалізація дає змогу захиснику безпосередньо сприймати й оцінювати інформацію, що має значення для справи, в тому ж обсязі, що й слідчий. Але участь захисника у слідчих діях може створити для слідчого значні труднощі у застосуванні тактичних криміналістичних прийомів їх провадження. Зокрема, одне навідне питання або

заява захисником заперечення проти тактичного прийому, використаного слідчим, може зірвати намічену тактику допиту. Разом із тим, саме право захисника ставити запитання допитуваним особам робить його активним учасником слідчої дії.

Наділяючи захисника правом ставити запитання допитуваним особам, закон не визначає, у який момент слідчої дії захисник повинен мати таку можливість. Навряд чи було б вірним визнати за ним право ставити запитання в будь-який момент, коли він врахує це за потрібне. Участь захисника не повинна заважати тактиці провадження слідчої дії. У ст. 224 КПК, що регламентує участь захисника у провадженні допиту, закріплене правило, відповідно до якого він має право ставити запитання особам, що надають свідчення, лише з дозволу слідчого. При цьому “дозвіл слідчого” слід розуміти не як право дати дозвіл або заборонити захиснику ставити запитання, а як право встановлювати момент, коли він їх може ставити. Тому редакцію цієї статті слід тлумачити не відносно дозволів, а у процедурному сенсі.

На практиці часто виникає питання: як діяти, якщо захисник, що бере участь у провадженні слідчої дії, просить перервати її і надати побачення з підзахисним наодинці? У літературі висловлювалось думка про те, що у такому проханні потрібно відмовити, спираючись на положення ст. 40 КПК, що проголошує процесуальну самостійність слідчого. Побачення може бути надано після закінчення слідчої дії. Ця рекомендація відповідає завданням органів досудового розслідування, які зобов'язані застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (ст. 38 КПК), оскільки перешкоджає застосуванню наміченої слідчим тактики провадження слідчої дії, не дає змоги провести її в повному обсязі в установленій строк.

Розділяючи наведену точку зору, вважаємо, що вона потребує деяких уточнень.

По-перше, ретельна підготовка для участі у слідчій дії потрібна не тільки особі, що провадить розслідування, але й захисникові. У професійні обов'язки останнього входить роз'яснення обвинуваченому (підозрюваному) його прав та обов'язків під час цієї слідчої дії, сутності та значення її провадження для результатів розслідування. Захисник повинен визначити для себе позицію, яку збирається наслідувати підзахисний, відповісти на запитання, що його цікавлять, що пов'язані з участю у слідчій дії тощо. Крім того, відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, кожний обвинувачений (підозрюваний) повинен мати достатньо часу та можливості для підготовки свого захисту. Тобто, відмова особи, що провадить роз-

лідування, у задоволенні прохання захисника в цій ситуації повинна розцінюватися як порушення права підозрюваного на захист.

По-друге, відмова слідчого в наданні побажання із захисником, на якому наполягає обвинувачений (підозрюваний), може призвести до зриву проведення слідчої дії, тому що обвинувачений (підозрюваний) вправі відмовитися від подальшої участі у її проведенні.

Участь захисника вносить певні труднощі й особливості проведення всіх слідчих дій, а особливо – тактики допиту. Слід зазначити, що на встановлення психологічного контакту з підозрюваним нерідко негативно впливає поява захисника. Він є висококваліфікованим союзником, котрого необхідно враховувати під час проведення допитів. Захисник добре знає умови, механізм і можливості розслідування. Саме з урахуванням цих особливостей він здійснює захист інтересів підозрюваних. Користуючись правом на зустріч наодинці з підзахисними, захисники іноді корегують (визначають) лінію поведінки злочинців під час слідства, розробляють заходи протидії розслідуванню та клопочуть про проведення одночасних допитів зі свідками (потерпілими) з метою психологічного впливу на останніх.

Зокрема, під час опитування слідчих нами було встановлено, що після появи захисника у 48% випадків підозрювані змінювали не дані раніше свідчення або відмовлялися від них.

Однак наміри захисника можуть реалізуватися лише в заключній частині, оскільки допит починає і веде слідчий. Захисник повинен ставити запитання, коментувати будь-які положення лише з дозволу слідчого й не втручатися у процес допиту. За потребою слідчий може перервати допит і випроводити захисника з кабінету. Але слідчі іноді не звертають уваги на тактичне значення процедурних особливостей допиту й не використовують їх проти захисників, які порушують процедуру допиту.

Під час допитів захисники можуть вжити заходів щодо дискредитації слідчого й відшукання прогалин і помилок, допущених під час досудового слідства, забезпечуючи тим самим необхідний психологічний настрій своїх підзахисних.

На це свого часу звертали увагу дослідники, але ця “захисна тактика” залишається актуальною і зараз, зокрема, окремі захисники вважають за своєю метою під час прове-

дення досудового слідства виявлення помилок і прорахунків, допущених слідчим, – 71,2%; використання суперечок щодо зібраних слідством доказів – 31,3%; захист “клієнтів” будь-якою ціною – 5,7% [4, с. 76].

IV. Висновки

Допит є складною психологічною взаємодією, а іноді, психологічним протистоянням з захисником і його підзахисним у пошуку та отриманні слідчим доказової інформації. Отже, слідчий повинен усвідомлювати, що під час допиту стає об'єктом вивчення з боку захисника (наводить довідки про слідчого, зокрема щодо його професійних якостей і досвіду, прогнозує запитання й відповіді тощо). Відтак слідчий змушений звузити коло тактичних прийомів, що використовуються під час допиту без захисника, виключити прийоми логічного впливу за допомогою доказів, щоб не розкрити передчасно доказову базу за справою. Тому можна погодитися з науковцями, які вважають доцільним поглиблювати психологічний контакт з допитуваним за рахунок зниження глибини його контакту зі своїм захисником. У тих випадках, коли психологічний контакт не встановлено, рекомендується відкласти допит і провести інші слідчі дії – обшуки, огляди, пред'явлення для впізнання тощо [5, с. 125–126].

Список використаної літератури

1. Фіолевський Д.П. Адвокатура : підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / Д.П. Фіолевський. – К. : Алерта, 2008. – 432 с.
2. Копытов И. Адвокат должен иметь не только права, но и обязанности / И. Копытов // Российская юстиция. – 1999. – № 10. – С. 37.
3. Синеокий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты : учеб. пособ. / О.В. Синеокий. – Х. : Право, 2008. – 496 с.
4. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекта) : монографія / В.К. Весельський. – К. : Правник : НАВСУ, 1999. – 126 с.
5. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутрішніх справ, 2006. – 308 с.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013.

Грищенко Н.В. К проблеме взаимодействия следователя и защитника в реалиях применения нового КПК Украины

В статье исследованы проблемные вопросы взаимодействия следователя и защитника в уголовно-процессуальной деятельности по применению нового УПК Украины. Обобщены отдельные недостатки и обоснованы предложения по совершенствованию правового и организационно-тактического регулирования указанной деятельности.

Ключевые слова: следователь, защитник, подозреваемый, обвиняемый, допрос, тактика взаимодействия, методика защиты, тактика противодействия.

Grishchenko N. On the problem of interaction between the investigator and the defense in the realities of the new CPC of Ukraine

The aim of the article is to analyze some of the issues and the defense investigator interaction in altered realities of criminal procedure under the new Code of Criminal Procedure. Summarize some drawbacks of such activities, primarily in the production of interrogation and justify proposals for their elimination.

The need to properly ensure the rights and legitimate interests of persons against whom criminal proceedings are underway, led to the fact that investigators have to "put up" with the participation of defense counsel at the earliest stages of the investigation.

Performing their duties profesynnye defender is entitled to have the suspect and the accused alone goodbye without limiting their number and duration, to provide proof, to participate in the investigation, conducted with the participation of the defendant, as well as use other procedural remedies under Art. 46 CPC.

In turn, the investigator must not only explain the suspects and accused their procedural rights, primarily the right to counsel, but also provide the opportunity to implement them, as well as ensuring the rights of the defense counsel.

Participation of counsel in the investigation can create considerable difficulties for the investigator to use tactical and forensic techniques of their conduct. For example, one leading question or a statement the defense objected to a tactic used by the investigator, could disrupt the planned interrogation tactics.

And later in this article are the main tactical model protective behaviors lawyer, his tricks and provides recommendations for their neutralization.

Key words: *investigator, defender, suspect, accused, interrogation tactics interaction technique of protection, counter tactics.*